

РОЛЬ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ПАПП Василь Васильович - доктор економічних наук, доцент, професор кафедри туризму і рекреації Мукачівського державного університету

В статті проаналізована роль зеленого туризму в соціально-економічному розвитку Закарпатської області. Проілюстровано туристсько-рекреаційні ресурси Закарпатської області. Исследования показатели воздействия туризма на социально-экономическое положение Закарпатской области и динамику туристических потоков в Закарпатской области в 2008-2014 годах. Построена модель влияния зеленого туризма на социально-экономическое развитие Закарпатской области.

Ключові слова: *зелений туризм, сільський туризм, рекреація, готельно-ресторанний бізнес, туристичні потоки, соціально-економічний розвиток.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями

У сучасних умовах в Закарпатській області та в Україні загалом відбувається становлення економічної та інфраструктурної основи для організації відпочинку на селі. Як відомо, українські села перебувають у складному фінансовому становищі. Такий стан справ зумовлює недостатнє наповнення бюджету, відсутність робочих місць, зростання бідності населення і відсутність розвитку сільської інфраструктури. Саме розвиток зеленого туризму дасть можливість стабільного фінансово-економічного розвитку, розвитку інфраструктури, покращення соціального стану сільських територій.

Останні дослідження та публікації, на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття

Питанням організації зеленого туризму присвячували свої праці такі провідні науковці, як : Биркович В. І. [1], Галич О.А. [3], Малахова С. О. [5], Радомський І. О. [5], І.В. Шевченко І.В. [3] та інші. Проте, станом на сьогоднішній час мало дослідженим є вплив зеленого туризму на соціально-економічний розвиток територій, зокрема територій Закарпатської області, що послугувало мотивом вибору теми статті.

Мета статті полягає у з'ясуванні ролі зеленого туризму в соціально-економічному розвитку Закарпатської області та дослідження впливу зеленого туризму та загалом туризму на соціально-економічний розвиток території.

Виклад основного матеріалу

Сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону[2, с. 138].

У широкому значенні сільський туризм Закарпаття, можна розглядати як домінуючу ключову галузь у територіальному аспекті, коли інші галузі (народні ремесла, шляхове господарство і транспорт, сфера торгівлі та

харчування, інші підприємства сфери послуг) підлаштовуються технологічно під відповідне природно-рекреаційне середовище [4].

Закарпаття – багатонаціональний край. Тут з давніх часів у тісному сусідстві проживають українці (80,51 % від усього населення області), угорці (12,08 %), румуни (2,56 %), росіяни (2,47 %), цигани (1,12 %), словаки (0,45 %), німці (0,28 %). У гірських районах на північному сході області мешкає етнічна група лемків, гори на сході області заселяють гуцули. Давні традиції добросусідства створюють особливу атмосферу дуже гостинного ставлення селян до туристів, що є вагомим

запорукою перетворення краю на осередок міжнародного туризму в Центрально-Східній Європі[5, с. 130].

Найважливішою особливістю Закарпаття є те, що це найзахідніша область України і єдина серед областей держави, що межує одразу з чотирма країнами Центральної Європи: Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією. Ця особливість перетворює Закарпаття на транскордонний «полос» притягування туристичних потоків із Заходу й Сходу, Півночі й Півдня Європейського континенту[5, с. 130].

Туристично-рекреаційні ресурси Закарпатської області за видами розподіляються

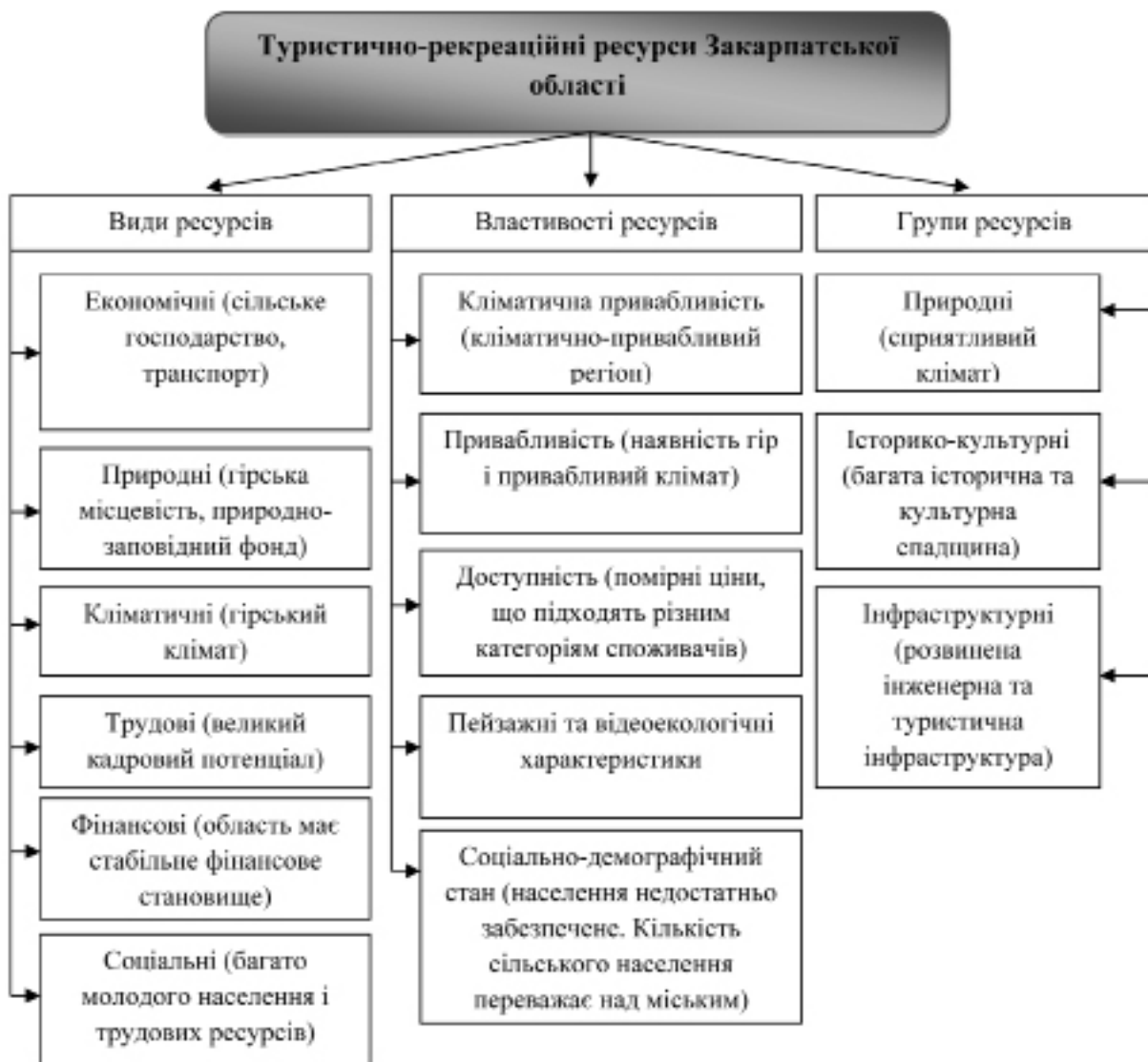

Рис. 1. Туристично-рекреаційні ресурси Закарпатської області *

*складено автором на основі джерел [1-5]

на: економічні, природні, кліматичні, культурно-історичні, трудові, фінансові, соціальні та виробничі; за властивостями – кліматичною привабливістю, привабливістю, доступністю, екскурсійною значимістю, пейзажними та відеоєкологічними характеристиками, соціально-демографічним станом. До груп туристичних ресурсів Закарпатської області належать: природні (сприятливий клімат), історико-культурні (багата історична та культурна спадщина) та інфраструктурні (розвинена інженерна та туристична інфраструктура) (див. рис. 1.).

Найчастіше сільський зелений туризм Закарпатської області, як додаткова діяльність на селі, є формою діяльності фермерського господарства або особистого підсобного господарства. Отже, він тісно пов'язаний із сільськогосподарським виробництвом. Як приклад, можемо відзначити, що найбільш успішні агрооселі у розвинутих західних країнах паралельно займаються сільськогосподарською діяльністю, бо ця діяльність і є головною для агрооселі. Саме сільське господарство в агрооселі є однією з атракцій для туристів, які можуть взяти участь у ній [3, с. 40].

Розвитку сільського зеленого туризму Закарпатської області сприяють такі фактори [2, с. 141]:

- зростаючий попит мешканців українських міст та іноземців на відпочинок у сільській місцевості;
- унікальна історико-етнографічна спадщина українських сіл;
- багаті рекреаційні ресурси;
- екологічна чистота сільської місцевості;
- відносно вільний сільський житловий фонд для прийому туристів – наявність вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів;
- традиційна гостинність господарів та доступна ціна за відпочинок;
- можливість надання комплексу додаткових послуг з екскурсій, риболовлі, збирання ягід і грибів, катання на конях тощо.

До основних передумов та причин, що роблять пріоритетним саме розвиток сільського туризму в Закарпатті, можна зарахувати такі [5, ст. 130]:

- переважна більшість населення об-

ласті проживає в гірській місцевості, для якої є характерною низька зайнятість через відсутність попиту на робочу силу, а житловий фонд, який переважно перебуває у приватній власності, потенційно може бути використаний для проживання та відпочинку туристів;

- внаслідок розвитку сільського туризму незайняте або частково зайняте населення буде залучене в процес суспільного виробництва та надання туристичних послуг, через розширення кола самозайнятості;

- формуватиметься додатковий попит і вирішиться проблема збуту продукції підсобних господарств селян та інших галузей і сфер, що обслуговують туристів;

- розвиток сільського туризму дасть змогу вирішити наявні соціально-економічні проблеми села;

- наслідком розвитку туризму в селах буде розбудова місцевої інфраструктури (благоустрій сільських садиб, вулиць, клубів, магазинів, ринків та інших інфраструктурних елементів), підтримка в належному стані місцевих пам'яток історико-культурної спадщини.

Найпопулярнішими для відпочинку у Закарпатській області є села біля річок, озер та гір. Мальовничі місця регіону дозволяють вибрати відпочинок за вподобанням: рибалка, збирання грибів, малини, ожини, чорниць, лікарських рослин. Перебування в сільській місцевості дає змогу міським жителям долучитись до національної екзотики, етнографічних особливостей, оздоровлення цілющими джерельними водами та чистим гірським повітрям. Крім цього, в багатьох селах Закарпаття наявні унікальні пам'ятки дерев'яної архітектури – старовинні дерев'яні церкви, пам'ятники природи та історії [11].

У сільській місцевості Закарпатської області маємо багато цікавих екскурсійних об'єктів, пов'язаних з народними промислами – ткацтвом, вишиванням, гончарством, лозоплетінням, різьбленням по дереву тощо, які розкривають витoki та джерела народної культури. Є серед них унікальні, чи не єдині в Європі – наприклад музей ковальської справи «Кузня Гамора» в с.Лисичево Іршавського району та музей сплаву лісу на річці Чорна Міжгірського району. Це дає сіль-

ським господарям та іншим ентузіастам організації відпочинку на селі широкі можливості по розробці і реалізації цікавих програм для гостей сільських садиб [11].

Розвиток сільського зеленого туризму в Закарпатській області підтримується також спеціальними програмами Міжнародного фонду «Відродження», фонду «Євразія», Європейської федерації сільського зеленого туризму «Єврожітс» та іншими. Але цього недостатньо, щоб сільський зелений туризм у Закарпатській області, та в Україні загалом, відіграв роль каталізатора розвитку багатьох галузей економіки (сільське господарство, транспорт, зв'язок, торгівля, будівництво тощо), став провідним чинником стабільного і динамічного збільшення надходжень до бюджету. Необхідно передусім здійснити законодавчо-нормативне

врегулювання основ його функціонування [3, ст. 40]. Нині тільки окремі аспекти діяльності сільського зеленого туризму регулюються Законами України «Про туризм» [9], «Про особисте селянське господарство» [7], «Про підприємництво» [8]. Разом з тим, прийнята 19 вересня 2007 р. Кабінетом Міністрів України Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [6], на жаль, не передбачає жодних заходів щодо розвитку сільського зеленого туризму.

Вплив активності туризму та зеленого туризму на економіку Закарпатського регіону виявляється у значенні валового регіонального продукту, реалізації усіх послуг, а також реалізації послуг тимчасового розміщення та туризму (див. табл. 1.).

Як видно з таблиці, валовий регіональ-

Таблиця 1

Показники впливу туризму на соціально-економічне становище Закарпатської області упродовж 2008-2014 років*

Показники	Роки							Відхилення абсолютне 2014-2008, +/-
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
ВРП, млн. грн.	13208	12542	15299	18054	21404	21400	21409	8201
Темп зростання, %	-	0,94	1,2	1,2	1	1	0,04	-
Реалізація усіх послуг, млн. грн.	2117,6	2178,2	2215,4	2572,6	2716,0	2830,3	2915,4	797,8
Темп зростання, %	-	1,02	1,01	1,16	1,05	1,04	1,03	-
Послуги тимчасового розміщення та туризму, млн. грн.	72,9	73,1	72,9	73,2	73,5	73,8	74,1	1,2
Темп зростання, %	-	1,002	0,99	1,004	1,004	1,004	1,004	-
Частка реалізації послуг тимчасового розміщення та туризму до ВРП регіону, %	0,005	0,006	0,005	0,004	0,003	0,003	0,004	-0,002
Частка реалізації послуг тимчасового розміщення та туризму загальних послуг, %	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02	-0,01

*- складено автором на основі [13]

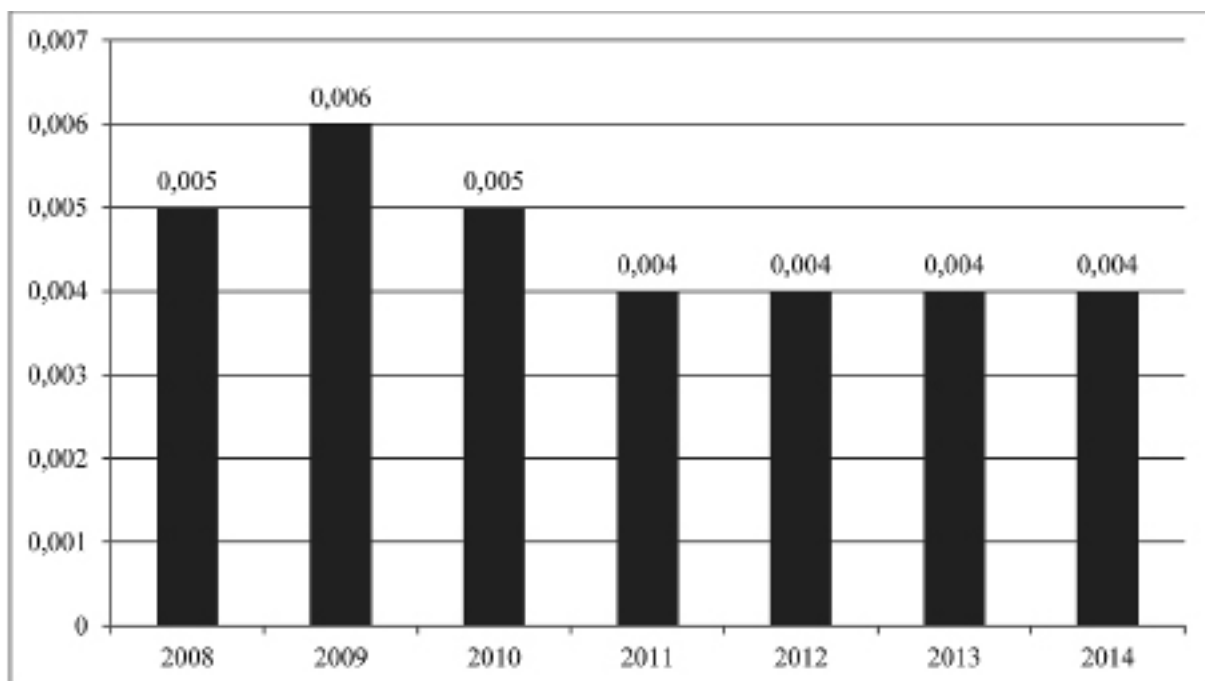

Рис. 2. Динаміка частки реалізації послуг тимчасового розміщення та туризму до ВРП регіону впродовж 2008-2014 років, %

*- складено автором на основі [13]

ний продукт у Закарпатській області в період з 2008 до 2014 року зріс на 8201 млн грн., реалізація послуг – на 797,8 млн грн., а реалізація послуг тимчасового розміщення та туризму – на 1,2 млн грн.

Варто зазначити, що частка реалізації послуг тимчасового розміщення та туризму до валового регіонального продукту (далі –ВРП) Закарпатського регіону коливається на рівні 0,005-0,004 % (див. рис. 2).

Збутовий потенціал туристичних підприємств Закарпатської формується на основі таких показників: кількості туристів, що обслуговуються суб'єктами туристичної діяльності; кількості іноземних туристів, кількості туристів-громадян України, які виїжджали за кордон, кількості внутрішніх туристів та кількості екскурсантів (див табл. 2).

Дослідження та вивчення динаміки туристичних потоків в Закарпатській області

Таблиця 2

Динаміка туристичних потоків у Закарпатській області у 2008-2014 роках*

Показники	Роки							Відхилення абсолютне 2014-2008, +/-
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності	76965	56320	52080	21773	20180	19892	11625	-65340
Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	12710	9305	11423	10806	11792	12963	9815	-2895
Внутрішні туристи	53520	39254	32232	10245	7655	6414	1804	-51716
Кількість екскурсантів	54640	28394	22053	10417	4890	1776	3661	-50979

* - розраховано на основі даних джерела [14]

дає можливість виявити тенденції розвитку туристичної діяльності у Закарпатській області. Отже, за період з 2008 по 2014 роки кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності Закарпатської області, зменшилася на 65340 осіб. Кількість іноземних туристів, які відвідали регіон на протязі досліджуваного періоду з 2008 по 2014 роки зменшилася на 10729 осіб. Кількість екскурсантів у 2014 році порівняно з 2008 роком зменшилася на 50979 осіб. Проте, прогнозна динаміка 2015 року може демонструвати зростання туристичних потоків у регіоні.

У 2014 році у Закарпатській області нараховується 474 домогосподарства, які приймають туристів і надають їм відповідні послуги

(проживання, харчування). У розрізі районів області найбільша кількість садиб наявна у Берегівському, Свалявському, Міжгірському районах (відповідно 79, 61 та 56 сільських садиб)[10].

У відсотках до всієї кількості садиб у Закарпатській області на Берегівський район припадає 16,7 %, Свалявський – 12,9 %, Міжгірський – 11,8 %. Найменша кількість садиб нараховується в таких районах, як Ужгородський, Іршавський та Виноградівський (9, 10 та 7 садиб відповідно), у відсотках до загальної кількості – 1,9 %, 2,1 % та 1,5 % [10].

Розвиток сільського зеленого туризму у регіоні може забезпечити збільшення реальних доходів селян за рахунок [2, с. 142]: надання послуг з прийому на проживання

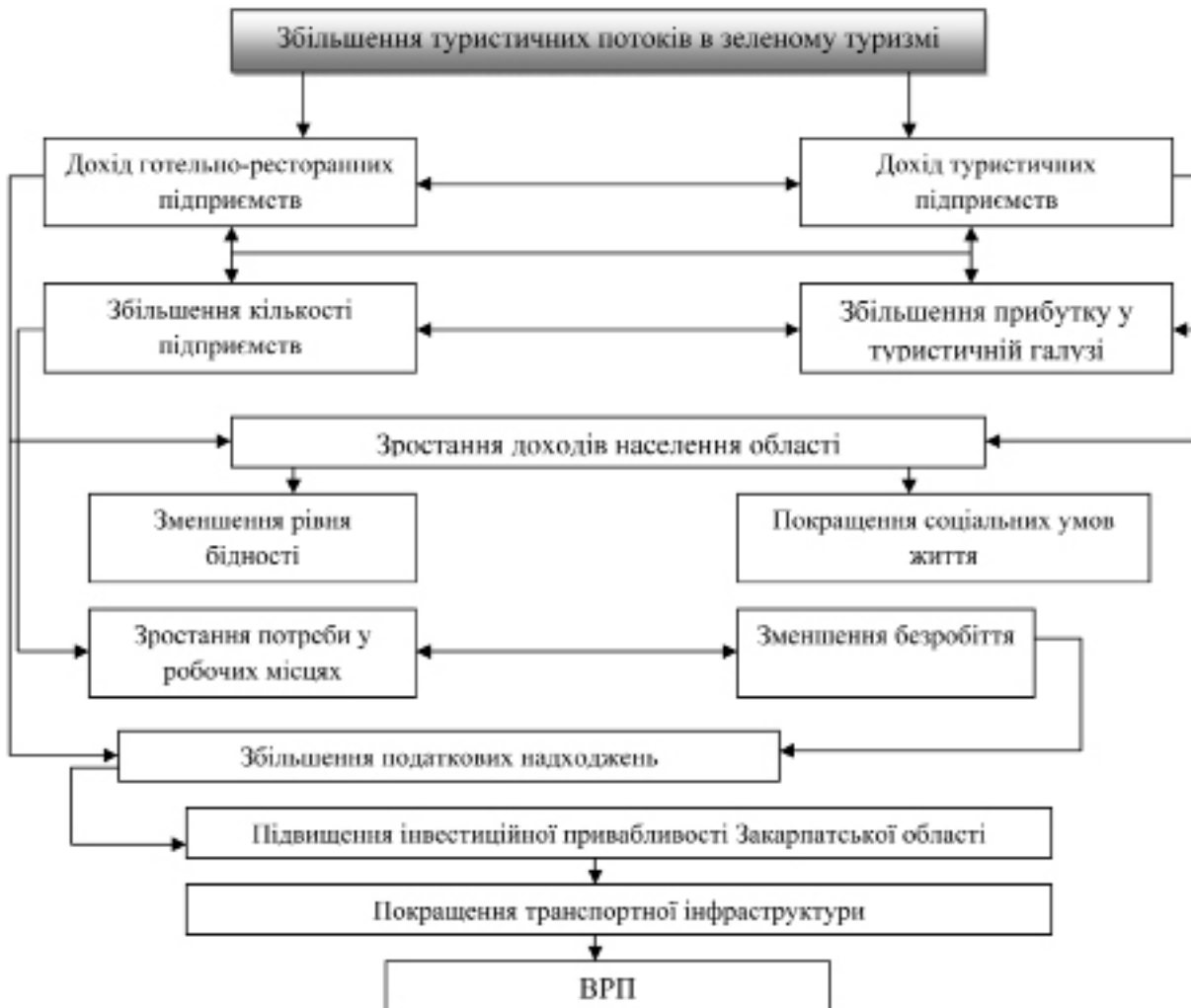

Рис. 3. Модель впливу зеленого туризму на соціально-економічний розвиток Закарпатської області*

*- власна розробка автора

туристів; облаштування туристичних маршрутів та надання екскурсійних послуг; транспортного обслуговування туристів; егерської діяльності (полювання, аматорське та спортивне рибальство); надання послуг з прокату туристичного спорядження; виробництва та реалізації туристам екологічно чистих продуктів харчування, надання кулінарних послуг; реалізації товарів народних промислів; проведення культурно-розважальних заходів з урахуванням історико-етнографічної спадщини (анімації).

Модель впливу зеленого туризму на соціально-економічний розвиток Закарпатської області формується на основі таких елементів, як : збільшення туристичних потоків у зеленому туризмі, збільшення доходів готельно-ресторанних підприємств та туристичних підприємств, зростання доходів населення, зменшення рівня бідності та покращення соціальних умов життя, зростання потреби у робочій силі та зменшення безробіття, що, у свою чергу, призведе до збільшення податкових надходжень, підвищення інвестиційної привабливості області, покращення транспортної інфраструктури та загальне зростання валового регіонального продукту у регіоні (див рис. 3.).

Пріоритетним напрямком сталого розвитку сільських територій Закарпатської області є активізація сільського населення до несільськогосподарського підприємництва, що пов'язано з диверсифікацією підприємницької діяльності на селі з метою збільшення доходів сільського населення. Одним із таких напрямів цілком може бути розвиток сільського зеленого туризму, про що свідчить практика більшості країн світу, де він набув широкого розвитку [3, с. 40].

Узагальнюючи існуючу практику сільського зеленого туризму, можна виділити декілька напрямків розвитку туристичних послуг у Закарпатській області [3, с. 41]:

- пізнавальний (ознайомлення з культурно-історичними, етнографічними, природними цінностями територій);
- розважальний (рибальство, полювання, збір грибів, ягід, лікарських трав, катання на човнах, здійснення радіальних виходів у гори);
- оздоровчий (купання у водойми-

щах, заняття фізичною працею).

Сьогодні розвиток сільського зеленого туризму в Закарпатській області та Україні обмежують і гальмують такі фактори [2, с. 139]:

- політико-економічна нестабільність;
- відсутність належного правового забезпечення розвитку сільського зеленого туризму;
- відсутність механізму раціонального та екологічно-збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму;
- низький рівень інфраструктури та комунікацій у регіоні;
- недостатній рівень кадрового та рекламно-інформаційного забезпечення, промощі регіону.

Ці негативні фактори можна подолати за рахунок проведення виваженої політики державного регулювання розвитку сільського зеленого туризму, зокрема і на регіональному рівні, з використанням наявних важелів прямого і непрямого впливу [1, с. 78].

Висновки. Розвиток зеленого туризму Закарпатської області суттєво впливає на соціально-економічне становище в регіоні. Зростання туристичних потоків у зеленому туризмі, збільшення доходів готельно-ресторанних підприємств та туристичних підприємств, зростання доходів населення, зменшення рівня бідності та покращення соціальних умов життя, зростання потреби у робочій силі та зменшення безробіття, що, у свою чергу призводить до збільшення податкових надходжень, підвищення інвестиційної привабливості області, покращення транспортної інфраструктури та загальне зростання валового регіонального продукту у регіоні. На сьогодні основним завданням органів державної влади в Україні і в Закарпатській області в регулюванні та управлінні туристично-рекреаційним комплексом є створення сприятливого ринкового середовища для соціально ефективного, економічно-вигідного та екологічно допустимого, з погляду регіону, розвитку туристичного бізнесу. Зелений туризм покликаний розвивати населені пункти регіону, у яких зазвичай недостатньо розвинуте виробництво і немає інших джерел наповнення бюджету і збільшен-

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано роль зеленого туризму в соціально-економічному розвитку Закарпатської області. Проілюстровано туристично-рекреаційні ресурси Закарпатської області. Досліджено показники впливу туризму на соціально-економічне становище Закарпатської області та динаміку туристичних потоків у Закарпатській області у 2008-2014 роках. Побудовано модель впливу зеленого туризму на соціально-економічний розвиток Закарпатської області.

SUMMARY

The article analyzes the role of green tourism in the socio-economic development of Transcarpathian region. Illustrated tourist and recreational resources Transcarpathian region. Investigated performance impact of tourism on the socio-economic situation of the Transcarpathian region and the dynamics of tourist flows in the Transcarpathian region in 2008-2014 years. The model of the impact of green tourism in socio-economic development of Transcarpathian region.

ня соціального становища населення. При ефективній державній та регіональній політиці щодо зеленого туризму українське село зможе функціонувати і розвиватися, що і є основним пріоритетом соціально-економічного розвитку території. Перспективними у цьому контексті можуть стати дослідження можливостей покращення регіонально-туристичної інфраструктури та промоції регіону, що може збільшити туристичні потоки регіону та покращити соціальну ситуацію в регіоні та підвищити економічний розвиток регіону.

Література

1. Биркович В. І. Державне регулювання сфери туризму на регіональному рівні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління 25.00.02 – механізм державного управління/ В. І. Биркович. – Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». – Запоріжжя. – 2007. – С.76-79.
2. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритети розвитку туристичної галузі України / В. І. Биркович // Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник. – 2008. – №1 (6). – С. 138-143.
3. Галич О.А. Зелений туризм: суть та перспективи розвитку на Полтавщині / О.А. Галич, І.В. Шевченко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії «Економічні науки» – 2010. – Том 1. Вип. 1. – Полтава, 2010 р. – С. 38-45.
4. Карчевская Е. Что такое агротуризм? / Е. Карчевская. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tourlib.columb.net.ua/statti.htm>.

5. Малахова С. О. Сільський зелений туризм – основа розвитку туристичної індустрії Закарпаття / С. О. Малахова, С. С. Радомський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.16. – С. 129-133.

6. Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – С. 7.

7. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 року № 742-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 29. – С. 232.

8. Про підприємництво: Закон України від 6 жовтня 1999 року № 1121-XIV // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 14. – С. 168.

9. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – С. 241.

10. Сільський зелений туризм и фестивали в Закарпатье. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://www.rest4u.com.ua/userfeedback>.

11. Сільські садиби «Відпочивайте у селах Закарпаття» [Електронний ресурс]. – Режим доступа:http://www.transcarpathiatour.com.ua/house_village.

12. Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.greentour.com.ua>.

13. Статистичний збірник «Регіони України»/ Державний комітет статистики України. – Київ. – 2014 р. – 733 с.

14. Туристичні потоки Закарпатської області [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/turism/tur_potoki.pdf.